

Strategies for Getting Acquaintance with the Quran in the Viewpoint of the Supreme Leader*

Ali Akbar Farahi Bakhshayesh^۱
MohamadAli Rezaee Esfehani^۲

Abstract

One of the obstacles to understanding and practicing the teachings of the Quran is to be far from this divine book as the several strategies have been put forward by the Islamic scholars and by practicing these strategies, returning back to Quran will be happened in its real meaning. Cognition of the Quran and realizing its humanizing teachings is the desire of every monotheistic believer. From the point of view of narrations, familiarity with the Quran is one of the ways in which the cognition of the Quran can be achieved as widely as possible. The Supreme Leader of the Revolution has placed great emphasis on getting acquaintance with the Quran in presenting solutions for returning to the Quran, and has considered one of the most important ways to return to the Quran to get acquaintance with the divine word. Using descriptive-analytical method and using library resources, this research seeks to provide solutions for familiarity with the Quran in the thought of the Supreme Leader. The results of the research indicate that His Holiness's strategies for learning the Quran are: reciting the Quran, looking at the Quran, listening to the Quran, memorizing the Quran, translating the Quran, contemplating the Quran, being the addressee of the Quran, practicing the Quran and benefiting from the guidance of the Quran. .

Keywords, Quran, Return to Quran, Getting Acquaintance with Quran, Solutions, The Supreme Leader.

*. Date of receiving: ۱۱, May, ۲۰۲۰- Date of approval: ۱۱, August, ۲۰۲۱.

۱. Ph.D. in Comparative Exegesis (Corresponding Author): aafb۱۳۵۸@yahoo.com

۲. Full Professor at Al-Mustafa International University, rezaee@quransc.com.

راهکارهای انس با قرآن کریم در اندیشه

مقام معظم رهبری (دامت برکاته) *

علی اکبر فراهی بخشایش^۱ - محمدعلی رضایی اصفهانی^۲

چکیده

یکی از موانع فهم و عمل به معارف قرآن، دور بودن از این کتاب الهی است که برای این کار راهکارهایی از جانب برخی از اندیشمندان اسلامی مطرح شده است که با عمل به چنین راهکارهایی بازگشت به قرآن به معنای واقعی تحقق می‌یابد. شناخت قرآن و پی بردن به معارف انسان‌ساز آن، آرزوی هر مؤمن موحدی است. از دیدگاه روایات نیز، انس با قرآن یکی از راهکارهایی است که به کمک آن می‌توان به اندازه وسع هر کس به معارف قرآن دست یافت. رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) در ارائه راهکارهایی در مسیر بازگشت به قرآن، به انس با قرآن تأکید فراوان داشته و یکی از مهمترین راه‌های بازگشت به قرآن را انس با کلام الهی دانسته است. این تحقیق با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای درصدد ارائه راهکارهایی برای انس با قرآن در اندیشه مقام معظم رهبری (دامت برکاته) است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، راهکارهای معظم له برای انس با قرآن عبارت‌اند از: تلاوت قرآن، نگاه کردن به قرآن، استماع تلاوت قرآن، حفظ قرآن، ترجمه قرآن، تدبر در قرآن، مخاطب قرآن قرار گرفتن، عمل به قرآن و بهره‌مندی از هدایت قرآن.

کلیدواژگان: قرآن، بازگشت به قرآن، انس با قرآن، راهکارها، مقام معظم رهبری.

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۲/۲۲ و تاریخ تایید: ۱۴۰۰/۵/۲۰.

۱. دانش آموخته دکتری تفسیر تطبیقی (نویسنده مسئول): aafb1358@yahoo.com

۲. استاد تمام جامعه المصطفی العالمیه، rezaee@quransc.com.

مقدمه

یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین راهکارهای بازگشت به قرآن، انس به معنای حقیقی در ساحت‌های مختلف با این کتاب الهی است. در اینجا مراد از انس با قرآن، فقط تلاوت کردن، حفظ، شرکت در جلسات قرائت و تفسیر و انجام امور ظاهری در مورد قرآن نیست؛ بلکه انس معنای عامی دارد که با بررسی کلمات مقام معظم رهبری (دامت برکاته) و تطبیق سخنان ایشان با روایات معصومان علیهم‌السلام به حقیقت انس با قرآن پی خواهیم برد.

در اندیشه معظم له، انس با قرآن مجموعه به‌هم‌پیوسته‌ای از قرائت، حفظ، تعلیم، تعلم، فهم و تدبر و عمل به قرآن است که در صورتی تحقق کامل می‌یابد که به عمل به قرآن ختم شود و آثار علمی و عملی خود را بر فرد و جامعه بگذارد که مهم‌ترین اثر آن طمانینه و آرامش شخصی و اجتماعی است. برای آشنایی با مفهوم حقیقی انس با قرآن به بررسی آیات و روایاتی که در این زمینه وارد شده است می‌پردازیم و به معرفی مصادیق واقعی فرد و جامعه‌ای که با قرآن انس گرفته‌اند را مشخص می‌کنیم.

این تحقیق به روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، درصدد بررسی دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (دامت برکاته) است. روش بررسی بدین گونه است که نخست سخنان مقام معظم رهبری (دامت برکاته) در زمینه انس با قرآن جمع‌آوری شده، سپس به استخراج آیات و روایاتی که در این زمینه اشاره دارد، پرداخته شده است.

در مورد پیشینه مسئله «راهکارهای انس با قرآن در اندیشه مقام معظم رهبری (دامت برکاته)» کار تحقیقی خاصی انجام نگرفته است. مقاله «انتظارات و مطالبات رهبری از قرآن پژوهان و فعالان قرآنی» فدایی اصفهانی، مرتضی، مجله قرآنی کوثر، شماره ۵۹، بهار ۱۳۹۶؛ در بخشی از این مقاله به بحث «نزدیک کردن جامعه اسلامی به فهم انس با قرآن» پرداخته است. مقاله دیگری با عنوان «مراحل انس با قرآن در تحقق جامعه قرآنی از نگاه مقام معظم رهبری»، موسوی‌نیا، سید مهدی، جلیلیان، سعید، رشد آموزش قرآن و معارف اسلامی، دوره سی و دوم، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۸؛ که برخی از مراحل انس با قرآن از دیدگاه مقام معظم رهبری را از جمله آشنایی با متن قرآن، خواندن قرآن، تدبر در قرآن و عمل به قرآن را در تحقق جامعه قرآنی برشمرده است. با دقت در محتوای این مقالات هیچ کدام از آنها به ارائه راهکارهایی جهت انس با قرآن از دیدگاه مقام

معظم رهبری (دامت برکاته) اشاره نکرده اند.

الف. مفهوم شناسی انس

انس به معنای آرام یافتن، بی‌پژمان شدن، خو گرفتن، آرامش یافتن به چیزی و الفت یافتن و در مقابل معنای وحشت استعمال شده است (دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۷۷: واژه انس). انس زمانی تحقق می‌یابد که قلب انسان در کنار چیزی به آرامش برسد و تنفر نداشته باشد (مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ۱۳۶۰/۱: ۱۵۸). با توجه به معنای انس در لغت، نمی‌توان قرآنت ظاهری قرآن کریم را مفهوم انس با قرآن تلقی کرد. بلکه انس قرآن دارای ابعاد بیشتر و مهمتری است که با دقت در لسان آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام به حقیقت آن دست می‌یابیم.

ب. انس با قرآن در قرآن کریم

قرآن کریم از زبان رسول گرامی اسلامی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم درباره انس با قرآن و مقام نیکوکاران می‌فرماید: ﴿إِنَّ وَلِيَ اللَّهِ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ﴾ (اعراف/ ۱۹۶)؛ «به‌راستی که سرپرست من، خدایی است که کتاب [قرآن] را فرو فرستاده و او شایستگان را سرپرستی می‌کند.»

این آیه دربرگیرنده چند نکته است؛ نخست اینکه خدا دوست و سرپرست پیامبر است؛ همان خدایی که قرآن را نازل فرموده و دوست و سرپرست نیکوکاران نیز هست. با توجه به این ارتباط، می‌توان این گونه استنباط کرد که شرط دوستی و ولایت خداوند، صالح بودن انسان است. به تعبیر دیگر بهترین راه صلاح، انس با قرآن است و اگر کسی به قرآن عمل کند، صالح می‌شود. دوستی و سرپرستی خداوند نیز در راه قرآن محقق خواهد شد (جوادی آملی، تفسیر موضوعی قرآن، ۱۳۸۷: ۱/ ۲۴۰).

در آیه دیگری از قرآن کریم درباره بی‌توجهی به آیات را از شیفتگان قرآن نفی کرده، می‌فرماید: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا دُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخْرُجُوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا﴾ (فرقان/ ۷۳)؛ «و کسانی که هر گاه به آیات پروردگارش تذکر داده شوند، بر آنها (همچون) ناشنوایان و نابینایان در نمی‌افتند.»

قرآن کریم، کتاب هدایت انسان است و کسی که با آن انس گیرد و آیات نورانی آن را با فهم عمیق تلاوت و تدبیر نماید، به گوهر حقایق هستی دست یافته و در سایه عمل به این کتاب انسان‌ساز از گمراهی محفوظ می‌ماند. در آیه‌ای از قرآن کریم به خصوصیت شفاعت بخش بودن قرآن اشاره شده و می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ (یونس/ ۵۷)؛ «ای مردم! به یقین از طرف پروردگارتان برای شما، پندی و درمانی برای آنچه در

سینه‌هاست و رهنمود و رحمتی برای مؤمنان، آمده است.» با توجه به این آیه و آیات مشابه (اسراء/ ۸۲؛ فصلت/ ۴۴)؛ که دلالت بر نقش هدایتی و شفابخشی قرآن دارد، لزوم انس با این کلام و شفایابی از آن ضروری است.

ج. راهکارهای انس با قرآن در اندیشه مقام معظم رهبری

برای مشخص کردن دیدگاه رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) در زمینه انس با قرآن، به مجموعه‌ای از بیانات معظم له درباره قرآن و آداب تلاوت ظاهری و تدبیر و عمل به قرآن مراجعه شد و راهکارهای پیشنهادی ایشان درباره انس با قرآن مشخص شد:

۱. تلاوت قرآن

اولین راهکار انس با قرآن کریم، تلاوت و قرائت این کتاب الهی است. رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) تلاوت زیبای قرآن را مقدمه انس با قرآن دانسته و می‌فرماید: «ما تلاوت برجسته قرآن را در این کشور دنبال می‌کنیم، برای اینکه انس با قرآن و تلاوت قرآن در بین مردم عمومیت پیدا کند. عزیزان من! باید با قرآن انس پیدا کنید.» (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار قاریان قرآن کریم، ۱۴/۰۷/۱۳۸۴).

معظم له در مورد تلاوت روزانه و انس با این کار فرموده است:

«انس با قرآن، خیلی خوب است. هر روزی یک مقدار قرآن بخوانید، ولو نیم صفحه؛ مواظب باشید ترک نشود. قرآن را باز کنید؛ نیم صفحه، دو آیه، با توجه بخوانید.» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در ششمین همایش ملی نخبگان جوان، ۱۲/۰۷/۱۳۹۱).

در اندیشه رهبری، تلاوت زیبا باعث نفوذ قرآن در اعماق وجودی انسان است. در روایت، صوت خوش زیور قرآن معرفی شده است (بیانات مقام معظم رهبری در مراسم اختتامیه مسابقات قرائت قرآن، ۱۴/۱۰/۱۳۷۳).

بررسی و تحلیل

قرآن کریم در آیه ۲۹ سوره مبارکه فاطر بر اهمیت تلاوت صحیح و حقیقی قرآن تأکید کرده و آن را تجارتی بی‌ضرر معرفی کرده است: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ﴾ (فاطر/ ۲۹)؛ «در حقیقت کسانی که کتاب خدا را می‌خوانند [و پیروی

می‌کنند] و نماز را بر پا می‌دارند، و از آنچه به آنان» روزی «داده‌ایم، پنهانی و آشکارا (در راه خدا) مصرف می‌کنند، داد و ستدی بی کساد امید دارند.»

عبارت تلاوت در قرآن کریم یک بار آمده است (بقره/ ۱۲۱)؛ اما مشتقات آن ۶۳ بار در قرآن تکرار شده است (بقره/ ۴۴-۱۰۲-۱۱۳-۱۲۱-۱۲۹-۱۵۱-۲۵۲؛ آل عمران/ ۵۸-۹۳-۱۰۱-۱۰۸-۱۱۳-۱۶۴؛ نساء/ ۱۲۷؛ مائده/ ۱-۲۷ و ...). تلاوت در قرآن به مفهوم خواندن مطلبی به کار رفته و دارای مراتبی است که بر اساس آیه‌ای از قرآن بالاترین درجات تلاوت، حق تلاوت است (علی بن حسین علیه السلام، الصحیفة السجادية، ۱۳۸۷: دعای ۴۷).

در بسیاری از روایات معصومان علیهم السلام بر تلاوت قرآن تأکید شده و آن را مایه نور، برکت و وسعت رزق دانسته‌اند (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷: ۲/ ۶۱۰). تلاوت قرآن در سیره عملی و علمی معصومان علیهم السلام کاملاً مشهود بود، به گونه‌ای که در سیره زندگی امام رضا علیه السلام روایت شده است که ایشان سه روز یکبار قرآن را ختم می‌کردند (صدوق، الامالی، النص، ۱۳۷۶: ۶۶۰). در روایاتی دیگر تلاوت قرآن باعث آبادانی دل انسان دانسته شده و انس با این کتاب الهی را مایه حیات او می‌داند و خانه‌ای که در آن قرآن قرائت شود را منور به نور قرآنی می‌داند (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷: ۲/ ۶۱۰؛ «نُورُوا بِيُوتِكُمْ بِتِلَاوَةِ الْقُرْآنِ وَ لَا تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا كَمَا فَعَلَتِ الْيَهُودُ وَ النَّصَارَى صَلُّوا فِي الْكِنَائِسِ وَ الْبُيُوعِ وَ عَطَّلُوا بِيُوتَهُمْ فَإِنَّ الْبَيْتَ إِذَا كَثُرَ فِيهِ تِلَاوَةُ الْقُرْآنِ كَثُرَ خَيْرُهُ وَ اتَّسَعَ أَهْلُهُ وَ أَضَاءَ لِأَهْلِ السَّمَاءِ كَمَا تُضِيءُ نُجُومُ السَّمَاءِ لِأَهْلِ الدُّنْيَا»).

بنا به فرموده امام علی علیه السلام در نهج البلاغه، شیفتگان آیات الهی و پرهیزگاران واقعی کسانی هستند که شبانه به تلاوت آیات الهی اقدام می‌کنند: «أَمَّا اللَّيْلُ فَصَافُونَ أَقْدَامَهُمْ تَالِينَ لِأَجْزَاءِ الْقُرْآنِ يَرْتَلُونَهَا تَرْتِيلًا يَحْرُتُونَ بِهِ أَنْفُسَهُمْ وَ...» (شریف رضی، نهج البلاغه، ۱۴۱۴: خطبه ۱۹۳/ ۳۰۴)؛ «شب‌ها، همچنان بر پای ایستاده‌اند تا جزء جزء کتاب خدا را بخوانند. می‌خوانند و آرام و با تأنی و تدبّر می‌خوانند. به هنگام خواندنش خود را اندوهگین می‌سازند...»

۲. نگاه کردن به قرآن

یکی دیگر از راهکارهای عملی انس با قرآن، قرائت قرآن از روی مصحف و نگاه کردن به آیات قرآن است که دارای برکاتی است که مهمترین آن انس با کلام الهی است. به اعتقاد مقام معظم رهبری، نگاه کردن به قرآن و تلاوت بدون دقت هرچند تأثیر اندکی در شناخت قرآن دارد؛ اما مقدمه انس با کلام الهی و شناخت قرآن است (بیانات در دیدار قاریان قرآن با رهبر انقلاب در ماه مبارک رمضان،

۱۳۸۶/۰۶/۲۲).

در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است: «أَعْظُوا أَعْيُنَكُمْ حَظَّهَا مِنَ الْعِبَادَةِ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَمَا حَظُّهَا مِنَ الْعِبَادَةِ قَالَ النَّظْرُ فِي الْمُصْحَفِ ...» (ابن ورام، مجموعه ورام، ۱۴۱۰: ۱/۲۵۰)؛ «پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: به چشم‌هایتان نصیبی از عبادت بدهید، پرسیدند، ای فرستاده خدا، نصیب آنها چیست؟ حضرت فرمودند: نگاه کردن به قرآن مجید.»

در روایتی دیگر، امام صادق علیه السلام درباره نگاه کردن به آیات قرآن می‌فرماید: «مَنْ قَرَأَ نَظْرًا مِنْ غَيْرِ صَوْتِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ حَرْفٍ حَسَنَةً وَمَا عَنْهُ سَيِّئَةٌ وَرَفَعَ لَهُ دَرَجَةً» (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷: ۲/۶۱۲)؛ «هر کس قرآن را بدون صدا و تلفظ نگاه کند، خدا به هر حرفی برای او حسنه‌ای نویسد و از او گناهی محو کند و برای او درجه‌ای بالا برد.»

در روایت دیگری از امام صادق علیه السلام آمده است: «قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ فِي الْمُصْحَفِ تُخَفِّفُ الْعَذَابَ عَنِ الْوَالِدِينَ وَ لَوْ كَانَا كَافِرِينَ» (همان: ۲/۶۱۳)؛ خواندن قرآن از روی مصحف، عذاب را از پدر و مادر - هر چند که کافر باشند - دور می‌کند.»

۳. استماع تلاوت قرآن

یکی از راهکارهای انس با قرآن در مقام عمل، استماع و گوش دادن به آیات الهی است. رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) برگزاری جلسات قرائت و استماع قرآن در کشور را ضروری می‌دانند (برگزاری محفل انس با قرآن کریم با حضور رهبر انقلاب، ۱۳۹۵/۰۳/۱۸).

معظم له معتقدند: اگر بخواهیم یک ملتی با قرآن به معنای واقعی کلمه آشنا بشود، مقدماتش همین هاست. اول باید قرآن را بشناسد. باید بتواند لای قرآن را باز کند. بتواند کلمات قرآن را با گوش خود مانوس کند (بیانات رهبر فرزانه انقلاب، ۱۳۷۵/۹/۲۴)؛ بهتر این است که همه مردم ما انشان با قرآن به گونه‌ای باشد که آیات قرآن به گوششان آشنا باشد؛ وقتی آیه‌ای را می‌خوانند، صدر و ذیل و قبل و بعد آیه برایشان آشنا باشد (سخنرانی در پایان مراسم قرائت قاریان قرآن، در ماه مبارک رمضان، ۱۳۷۰/۱۲/۲۷).

بررسی و تحلیل

قرآن کریم به مسئله استماع قرآن تأکید داشته و می‌فرماید: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا

لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (اعراف/ ۲۰۴)؛ «و هنگامی که قرآن خوانده شود، پس بدان [با دقت] گوش فرادهید و [هنگام شنیدن] ساکت باشید باشد که شما (مشمول) رحمت شوید.» «انصات»، سکوت توأم با استماع است. بعضی نیز گفته‌اند: به معنای استماع با سکوت است. معنای آیه این است که: به قرآن گوش فرادهید و ساکت شوید. هرچند گفته شده است، این آیه درباره نماز جماعت و گوش دادن به قرائت امام جماعت است، ولی به حسب دلالت عام است (طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ۱۴۱۷: ۸/ ۳۸۲).

در روایات اهل بیت علیهم السلام نیز به اهمیت گوش فرادادن به آیات الهی اشاره شده است. در تفسیر منسوب به امام حسن عسگری علیه السلام آمده است: «مَنْ اسْتَمَعَ قَارِئًا يُقْرَأُهَا كَانَ لَهُ قَدْرٌ ثُلْثِ مَا لِلْقَارِئِ» (العسگری، التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسگری علیه السلام، ۱۴۰۹: ۲۹)؛ «هرکس به آیاتی که توسط قاری خوانده می‌شود، گوش فرادهد، برایش به اندازه ثلث (یک‌سوم) پاداشی است که برای قرائت کننده، مهیا است.»

همچنین در روایتی، امام علی علیه السلام در اهمیت گوش دادن به یک آیه قرآن می‌فرماید: «مَنْ اسْتَمَعَ آيَةً مِنَ الْقُرْآنِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ نَبِيرٍ ذَهَبٍ» (شعیری، جامع الأخبار، بی تا: ۴۱)؛ هرکس به آیه‌ای از قرآن گوش فرادهد، برایش بهتر از کوه طلا است.»

در روایتی دیگر، امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ اسْتَمَعَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ غَيْرِ قِرَاءَةٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ حَسَنَةً وَمَا عَنْهُ سَيِّئَةٌ وَرَفَعَ لَهُ دَرَجَةً» (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷: ۲/ ۶۱۲)؛ «کسی که حرفی از کتاب خدا را بشنود، بدون اینکه خود قرائت کند، خداوند برایش حسنه‌ای می‌نویسد و یکی از گناهان او را محو می‌کند و مقام او را یک درجه بالا می‌برد.»

۴. حفظ قرآن

حفظ قرآن کریم یکی دیگر از راهکارهای عملی انس با قرآن کریم است. رهبر معظم انقلاب درباره اهمیت حفظ قرآن فرموده‌اند:

«قرآن را حفظ کنید. حفظ قرآن خیلی مهم است. شما جوان‌ها به این احتیاج دارید و می‌توانید. وقتی شما حافظ قرآن هستید، این تکرار آیات قرآنی و انس دائمی با قرآن، به شما فرصت می‌دهد که در قرآن تدبر کنید.» «تدبر در قرآن» با همین‌طور خواندن و رد شدن به دست نمی‌آید؛ با یک بار و دوبار خواندن هم حاصل نمی‌شود؛ با تکرار و انس با آیه‌ای از قرآن، امکان تدبر در آن به دست می‌آید. و چه

قدر لطایف در قرآن کریم هست که این‌ها را جز با تدبر نمی‌توان فهمید. بنابراین حفظ و فهم معانی قرآن و تلاوت آن لازم است.» (بیانات در دیدار قاریان شرکت کننده در بیست و سومین مسابقات بین المللی قرآن، ۱۳۸۵/۷/۴).

مقام معظم رهبری درباره سن حفظ قرآن معتقدند: جلسه بگذارید و ترتیبی دهید که بشود بچه‌ها را از کودکی و در دبستان و ادار به حفظ قرآن کنند (بیانات رهبر فرزانه انقلاب، ۱۳۶۹/۱۲/۱)، به‌خصوص در سنین کودکی، حفظ، حفظ، حفظ قرآن. باید قرآن را حفظ کنید. باید قرآن در سینه‌ها باشد تا در دل‌ها نفوذ کند. تا در جامعه تحقق پیدا کند (بیانات در پایان مراسم قرائت قرآن، ۱۳۷۱/۱۲/۱۷). جوان‌ها و نوجوانان ابتدا در مدرسه مشغول حفظ شوند و در صورت امکان تا سی سال می‌توانند قرآن را حفظ کنند (بیانات رهبر فرزانه انقلاب، ۱۳۷۲/۱۲/۴).

رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) جوانان کشور را به حفظ قرآن تشویق کرده و از مسئولان می‌خواهند که درباره حفظ قرآن کودکان و نوجوانان همت کنند. در اندیشه رهبری، حفظ قرآن وسیله‌ای برای تدبر و تفهیم قرآن است (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات قرآن، ۱۳۹۰/۰۴/۱۴). معظم له تلاوت، قرائت و حفظ قرآن را مقدمه فهم و عمل به قرآن می‌دانند (بیانات در مراسم اختتامیه هیجدهمین دوره مسابقات حفظ، قرائت و تفسیر، ۱۳۸۰/۰۷/۲۶).

بررسی و تحلیل

حفظ قرآن کریم در آیات قرآن (قمر/ ۱۷؛ عنکبوت/ ۴۹؛ احزاب/ ۳۴؛ مزمل/ ۲۰) و روایات بسیاری مورد تأکید قرار گرفته است. با اینکه آیه صریحی درباره حفظ قرآن وجود ندارد؛ اما مفسران قرآن کریم برخی از آیات را به حفظ قرآن تفسیر کرده‌اند. مرحوم طبرسی درباره آیه ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ﴾ (قمر/ ۱۷-۲۲-۳۲-۴۰)؛ «ما قرآن را برای تذکر آسان ساختیم، آیا کسی هست که متذکر شود.» گفته است؛ ما قرآن را برای یاد گرفتن و حفظ و قرائت کردن آسان کردیم. در میان کتاب‌های آسمانی کتابی جز قرآن نیست که تمامی آن قرائت شود. مراد از تیسیر قرآن، آسان بودن آن و نداشتن زحمت در یادگیری بر نفس است (طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ۱۳۷۲: ۹ / ۲۸۷). آیه دیگری مربوط به همسران پیامبر ﷺ درباره حفظ است: ﴿وَإِذْ كُنَّا مَا يَنْتَلِي فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ (احزاب/ ۳۴)؛ «و آنچه را در خانه‌های شما از آیات خدا و حکمت

خوانده می‌شود، یاد کنید که خدا لطیف آگاه است.» معنای آیه این است که شما زنان پیامبر باید آنچه را که در خانه‌هایتان از آیات خدا و حکمت تلاوت می‌شود، حفظ کرده و همواره به خاطرتان بوده باشد تا از آن غفلت نکرده و از خط سیری که خدا برای شما معین کرده است، تجاوز نکنید (طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ۱۴۱۷: ۱۶ / ۳۱۳).

در روایات معصومان علیهم‌السلام به اهمیت حفظ قرآن کریم در موضوعات زیر پرداخته شده است: تشویق اصحاب به حفظ قرآن به‌عنوان بالاترین فضایل (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷: ج ۲ / ۶۰۵؛ قال رسول الله صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم: «مَنْ أَعْطَاهُ اللَّهُ الْقُرْآنَ فَرَأَى أَنْ رَجُلًا أُعْطِيَ أَفْضَلَ مِمَّا أُعْطِيَ فَقَدْ صَغَّرَ عَظِيمًا وَعَظَّمَ صَغِيرًا؛ کسی که خداوند (نعمت) حفظ کتابش را به او عطا فرمود، پس گمان کرد، به دیگری برتر از نعمت او داده شده، پس برترین نعمت را تحقیر کرده و شکر آن را به جای نیاورده است)؛ تربیت قرآنی کودکان به‌وسیله حفظ آیات الهی (صافی، امان الامة من الضلال و الاختلاف، ۱۳۸۰: ص ۱۹۳؛ قال رسول الله صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم: «أَدَّبُوا أَوْلَادَكُمْ عَلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ: حُبِّ نَبِيِّكُمْ وَحُبِّ أَهْلِ بَيْتِهِ وَعَلَى قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ؛ فَإِنَّ حَمَلَةَ الْقُرْآنِ فِي ظِلِّ اللَّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ مَعَ أَنْبِيَائِهِ وَأَصْفِيَائِهِ»؛ «فرزندانان را بر سه خصلت تربیت کنید: دوست داشتن پیامبرتان، دوست داشتن اهل بیت پیامبر و قرائت قرآن؛ زیرا حافظان قرآن در روزی که هیچ سایه ای جز سایه پروردگار نیست، در سایه خداوند با انبیا و برگزیدگان هستند)؛ هم‌شانی حافظان قرآن با فرشتگان الهی (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷: ج ۲ / ۶۰۳، الحافظ للقرآن العامِلُ بِهِ مَعَ السَّفَرَةِ الْبَرَّةِ؛ حافظ قرآن که به دستورات آن عمل می‌کند، در ردیف فرشتگان نیکو قرار دارد)؛ حافظان عارفان زمینی در بهشت (حر عاملی، وسائل الشیعه، ۱۴۰۹: ۶ / ۱۷۵؛ کلینی، الکافی، ۱۴۰۷: ۲، ۶۰۶؛ حَمَلَةُ الْقُرْآنِ عُرْفَاءُ أَهْلِ الْجَنَّةِ؛ حافظان قرآن در بهشت، دارای رتبه‌های عالی و پیشگامان اهل بهشت‌اند)؛ حافظان بی‌نیازترین مردم در روی زمین (سیوطی، الجامع الصغیر، ۱۴۲۹: ۱ / ۱۸۴؛ متقی هندی، کنز العمال، ۱۴۱۹: ۱ / ۵۱؛ أَعْنَى النَّاسِ حَمَلَةُ الْقُرْآنِ، مَنْ جَعَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي جَوْفِهِ؛ بی‌نیازترین مردم، حافظان قرآن هستند؛ آنهایی که خداوند قرآن را در دلشان قرار داده است)؛ حافظان به‌عنوان کریم‌ترین مردم در میان انبیا و علماء (نوری، مستدرک الوسایل، ۱۴۰۸: ۴ / ۲۴۴)؛ این اهمیتی که در لسان روایات به مسئله حفظ قرآن داده شده است، نشان دهنده اهمیت آن در کسب انس و الفت با قرآن است.

۵. ترجمه قرآن

آشنایی با ترجمه قرآن کریم یکی دیگر از راهکارهایی است که به سبب آن می‌توان جامعه را به

سمت قرآن بازگرداند. رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) اولین مرتبه آشنایی با معارف قرآن کریم را ترجمه و آشنایی و تأمل در الفاظ قرآن می‌داند (بیانات در ضیافت انس با قرآن در اولین روز ماه رمضان، ۱۳۸۹/۰۵/۲۱).

معظم له معتقدند: قرآن باید خوب ترجمه شود، ما تا امروز، ترجمه خوب کم داشتیم و از این جهت فقیریم. بعضی از ترجمه‌هایی که در دسترس است، بهتر است که اصلاً نباشد؛ زیرا مورد اعتماد نیست! البته بعضی بهتر است و بعضی هم نسبتاً خوب. باید قرآن با ترجمه‌های متعدد منتشر شود. اگر ما ۱۰ ترجمه خوب قرآن هم داشته باشیم، زیاد نیست؛ زیرا هر کسی با مذاق و سبک فکر و سطح معلومات خود، از یکی از آنها خواهد توانست استفاده کند. بنابراین، تعدد و تکرار اشکالی ندارد؛ منتها ترجمه باید صحیح باشد و اهل فن آن را ببینند. مردم، این ترجمه‌ی صحیح را با متن قرآن بخوانند و به خصوص قاریان که قرآن را با صدای خوش تلاوت می‌کنند، آن قسمتی را که می‌خوانند، حتماً ترجمه‌اش را بفهمند و بدانند که بدون دانستن ترجمه‌ی قرآن، قادر به تلاوت خوب نخواهند بود (بیانات در سالروز بعثت نبی اکرم ﷺ، ۱۳۶۸/۱۲/۴).

رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) با توصیه به جوانان به آشنایی با ترجمه قرآن فرموده‌اند: قرآن را که هر روز تلاوت می‌کنید؛ هر چه که تلاوت می‌کنید، ترجمه آن را هم نگاه کنید؛ بگذارید این مفاهیم در ذهن جوان شما حک شود. در آن صورت فرصت تدبیر پیدا خواهید کرد (سخنرانی در مراسم اختتامیه مسابقات حفظ و قرائت قرآن کریم، ۱۳۷۹/۰۸/۰۹).

مقام معظم رهبری (دامت برکاته) اولین کلید برای استفاده از قرآن را ترجمه دانسته و فرموده‌اند: باید ترجمه قرآن آنقدر رواج پیدا کند که تا وقتی آیه‌ای تلاوت شد، معنای آن هم فهمیده شود. این، کلید است. این، در اول است. اگر این در را باز کردیم، بقیه درهای استفاضه و استفاده از قرآن باز خواهد شد (بیانات در دیدار با قاریان قرآن، ۱۳۷۰/۳/۱۶).

۶. تدبیر در قرآن

از راهکارهای دیگر انس با قرآن، تدبیر و تعمیق افکار در قرآن کریم است. رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) تلاوت پی‌درپی و تدبیر و تعمق در تک آیات قرآن را لازم دانسته و فرموده است: در قرآن تدبیر کنید. «تدبیر در قرآن» با همین‌طور خواندن و رد شدن به دست نمی‌آید؛ با یک بار و دوبار خواندن

هم حاصل نمی‌شود؛ با تکرار و انس با آیه‌ای از قرآن، امکان تدبر در آن به دست می‌آید. و چه قدر لطایف در قرآن کریم هست که این‌ها را جز با تدبر نمی‌توان فهمید. بنابراین حفظ و فهم معانی قرآن و تلاوت آن لازم است (بیانات در دیدار قاریان شرکت کننده در بیست و سومین مسابقات بین المللی قرآن، ۱۳۸۵/۷/۴).

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (دامت برکاته)، اثر معنوی انس با قرآن را در معرفت قرآنی دانسته و معتقد است: معرفت حقیقی به قرآن کریم، عمل کردن به آن را به همراه خواهد داشت. وقتی انسان به چیزی معرفت پیدا کرد، به طور قهری و طبیعی به سمت آن حرکت می‌کند؛ عمل، انفکاک‌پذیر نیست. اینکه دیده می‌شود، عده‌ای از مردم دچار بی‌عملی، دچار رکود، جمود و پستی‌های اخلاقی و روحی و دچار کارهای خلاف اخلاق و معنویت و خلاف انصاف و عدالت می‌شوند، در درجه‌ی اول ناشی از این است که آن نور معرفت، در دل آنها نیست (بیانات در دیدار با دانش‌آموزان قرآنی استعداد درخشان، ۱۳۷۹/۰۲/۱۳).

به اعتقاد رهبری معظم انقلاب (دامت برکاته)، انس با قرآن، معرفت عمومی یک کشور را بالا می‌برد (همان). ما می‌خواهیم که ملت ما قرآن را بتوانند درک کنند و از آن استفاده کنند. هدف از همه این مسابقه‌ها، این تشریفات، وقت‌گذاری‌ها و تشویق‌ها و این زحمت‌هایی که می‌کشند، این است که ملت ما با قرآن آشنا بشوند، ما از قرآن دوریم. اگر ملتی با معرفت قرآنی آشنا بشود، بسیاری از کارها برای او آسان خواهد شد؛ حرکت برای او آسان خواهد شد. قرآن، این‌گونه است. اگر حرکت به سمت قرآن به شکل کاملی انجام بگیرد، آن وقت این ملت همان چیزی خواهد شد که قرآن کریم خبر داده است؛ ﴿لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ﴾ (بقره/۱۴۳)؛ و ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (آل عمران/۱۱۰)؛ بیانات در جلسه اختتامیه مسابقات قرائت قرآن، ۱۳۷۱/۱۱/۰۵).

بررسی و تحلیل

تدبر و تعمیق افکار در قرآن کریم مورد تأکید قرار گرفته است، چنانچه آیه: ﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾ (نساء/۸۲)؛ «آیا در قرآن تدبّر نمی‌کنند؟ و اگر (بر فرض) از طرف غیر خدا بود، حتماً در آن اختلاف فراوانی می‌یافتند.» در آیه دیگری به قفل شدن قلوب برخی از انسان‌ها و توانایی نداشتن بر تدبر قرآن اشاره شده است: ﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ (محمد/۲۴)؛ «و آیا در قرآن تدبّر نمی‌کنند، یا بر دل‌های (آنان) قفل‌های (مخصوص) آن نهاده شده

است.»

در روایات متعددی نیز به اهمیت تدبر و تعمق در آیات اشاره شده است. در روایتی از امام علی علیه السلام در اهمیت عبرت‌گیری از قرآن به وسیله تدبر در قرآن می‌فرماید: «تَدَبَّرُوا آيَاتِ الْقُرْآنِ وَ اغْتَبِرُوا بِهِ فَإِنَّهُ أْبْلَغُ الْعِبَرِ (تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ۱۴۱۰: ۳۱۸)؛ در آیات قرآن تدبر کنید و به وسیله آن عبرت بگیرید؛ چراکه تدبر در آن رساترین عبرت هاست.» در این روایت شریفه تدبر کردن به همراه عبرت گرفتن آمده است که نشان‌دهنده، تفکر عمیق در آیات و استفاده از بطون آیات است.

در روایت دیگری از امام باقر علیه السلام درباره حقیقت «حق تلاوته» قرآن نقل شده است: «يَتْلُونَ آيَاتِهِ وَ يَتَفَقَّهُونَ فِيهِ وَ يَعْمَلُونَ بِأَحْكَامِهِ وَ يُرْجُونَ وَعْدَهُ وَ يَخَافُونَ وَعِيدَهُ وَ يَعْتَبِرُونَ بِقِصَصِهِ وَ يَأْتَمِرُونَ بِأَوْامِرِهِ وَ يَنْتَهُونَ بِنَوَاهِيهِ» (ابن ورام، مجموعه ورام، ۱۴۱۰: ۲/۲۳۶)؛ «(تلاوت کنندگان واقعی) کسانی هستند که قرآن را تلاوت می‌کنند و در آن تفقه و تأمل عمیق می‌کنند و به احکام آن عمل می‌کنند، به وعده‌های آن امیدوار بوده و از وعید آن می‌ترسند و به‌وسیله قصه‌های آن عبرت می‌گیرند و از اوامر آن فرمان می‌برند و از نواهی آن نهی می‌پذیرند.»

۷. مخاطب قرآن قرار گرفتن

یکی دیگر از راهکارهای انس با قرآن کریم از دیدگاه رهبر معظم انقلاب، خود را مخاطب قرآن قرار دادن است. مقام معظم رهبری با توجه به امکان شناخت محتوای کلی قرآن و لزوم مخاطب قرار گرفتن قرآن، فرموده است: «باید اهل قرآن شد؛ تلاوت قرآن مقدمه است، هدف نیست؛ هدف، تخلّق به اخلاق قرآن است. از زوجات مکرمه‌ی پیغمبر نقل شده است که درباره‌ی اخلاق پیغمبر این جور گفته‌اند: «كَانَ خُلُقُهُ الْقُرْآنَ» (ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ۱۴۰۴: ۶ / ۳۴۰)؛ اخلاق پیغمبر، قرآن بود.» یعنی پیغمبر، قرآن مجسم بود. رفتار ما، اخلاق ما، تخلّق شخصی ما برطبق قرآن باشد؛ این لازم است. تلاوت مقدمه‌ی این است؛ فقط هم این نیست؛ علاوه بر شکل‌گیری شخصی برطبق قرآن، جامعه‌ی ما و محیط زندگی ما هم باید قرآنی بشود.» (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در سی و دومین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، ۱۳۹۴/۰۳/۰۲).

مقام معظم رهبری درباره نحوه مخاطب قرار گرفتن قرآنی می‌فرماید: «یک تلاوت این است که انسان مثل یک مستمعی بنشیند پای صحبت خدای متعال. خدای متعال دارد با شما حرف می‌زند. مثل

اینکه از یک عزیزی، از یک بزرگی، نامه‌ای به شما رسیده باشد. شما نامه را می‌گیرید می‌خوانید. برای چه می‌خوانید؟ برای اینکه ببینید چه برای شما نوشته. قرآن را این‌جوری بخوانید. این نامه خدای متعال است. امین‌ترین زبان‌ها و دل‌ها این قرآن را از خدای متعال گرفته و به شما رسانده است. ما از آن استفاده کنیم، بهره ببریم؛ لذا در روایت هست که سوره را وقتی که می‌خوانید، همت شما این نباشد که به آخر سوره برسید. همت شما این باشد که قرآن را بفهمید؛ و لو حالا به آخر سوره، به وسط سوره، وسط جزء، به وسط حزب نرسید و آن را تمام هم نکنید؛ تأمل و تدبر کنید. قرآن را این‌گونه بخوانید. اگر کسی با قرآن مأنوس بشود، از قرآن دل نمی‌کند. اگر ما با قرآن مأنوس بشویم، حقیقتاً از قرآن دل نمی‌کنیم.» (بیانات در دیدار با قاریان قرآن، ۱۳۸۶/۶/۲۲). شما جوان مسلمان، مرد و زن مسلمان، کودکان مسلمان باید با قرآن انس پیدا کنید. قرآن را به معنای حقیقی مخاطب قرار گرفتن در مقابل خدا، بخوانید و در آن تدبر کنید و از آن بیاموزید (همان).

تحلیل و بررسی

بر اساس آیاتی از قرآن کریم، مخاطبان قرآن اهل تقوا و مومنان هستند: ﴿ذَلِكِ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (بقره/۲)؛ اما با دقت در آیاتی دیگر از قرآن، قرآن برای تمامی بشریت نازل شده و مخاطب خاص ندارد، مانند آیه ﴿وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ﴾ (یوسف/۱۰۴)؛ انبیاء/۱۰۷) و آیه ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (فرقان/۱؛ ص/۸۷؛ تکویر/۲۷). البته باید دانست که میان این دو عبارت قرآن منافاتی وجود ندارد. در آیاتی که خطاب قرآن به همه مردم عالم است، در واقع می‌خواهد بگوید قرآن به قوم و دسته خاصی اختصاص نداشته و هر کس به طرف قرآن بیاید، نجات می‌یابد؛ اما در آیاتی که از کتاب هدایت بودن برای مؤمنان و اهل تقوا نام می‌برد، می‌خواهد این نکته را روشن کند که سرانجام چه کسانی رو به قرآن می‌آورند و چه گروه‌هایی از آن دوری خواهند گزید.

روایت معصومان علیهم‌السلام نیز بر اساس آیات قرآن اختصاص خود را هم به اهل تقوا و مومنان و هم برای تمامی بشریت دانسته‌اند (ر.ک: ابن اثیر، الکامل فی التاریخ، ۱۳۶۸: ۱/۵۸۵، بخاری، صحیح بخاری، ۱۴۰۰: ۱/۹۱؛ جوادی آملی، خاتمیت پیامبر اسلام، ۱۳۸۲: ۲۵۹). در کنار این روایات، دسته دیگری از روایات وجود دارد که مخاطبان واقعی قرآن را معصومان علیهم‌السلام دانسته و با عبارت «إِنَّمَا يَعْرِفُ الْقُرْآنَ مَنْ خُوِّطَ بِهِ» (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷: ج ۸/۳۱۲)؛ درصدد اثبات این مطلب هستند که مخاطبان حقیقی قرآن معصومان علیهم‌السلام هستند. چنین روایاتی به شناخت باطن آیات توسط اهل بیت علیهم‌السلام

دلالت دارد؛ اما شناخت محتوای کلی قرآن برای تمامی افراد بشر امکان‌پذیر بوده و همه انسان‌ها در این نکته مشترک هستند.

۸. عمل به قرآن

عمل به مفاهیم و معارف قرآن یکی از مهمترین و اصلی‌ترین راهکارهای انس با قرآن است. رهبر معظم انقلاب عمل به دستورات و معارف قرآن را مهمترین راهکار انس با قرآن دانسته و همه دانش‌های قرآنی را مقدمه برای این کار می‌داند. در اندیشه رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) تلاوت قرآن مقدمه‌ی عمل است، مقدمه‌ی معرفت است، مقدمه‌ی آشنایی است. ما به سهم خودمان ببینیم در این عرصه‌ی عمل چه کار می‌توانیم بکنیم. اولش این است که یاد خدا را فراموش نکنیم؛ بعد، این است که تقوای الهی را معیار کار خودمان قرار بدهیم؛ این‌ها کارهای آسانی است، این‌ها کارهای ممکن است (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن، ۱۳۹۸/۰۱/۲۶).

معظم له شرط ایجاد جامعه قرآنی را عمل به این کتاب الهی دانسته و فرموده است: «برای این که ما جامعه‌ای به وجود بیاوریم که هم از لحاظ مادی، علمی و صنعتی دچار عقب ماندگی نباشد، پیشرو باشد و بر روی زندگی دنیا اثر گذار باشد و در عین حال از لحاظ معنویت دچار آفت‌های معنوی - که امروز غرب دچار آن است - نباشد، قرآن و عمل به آن لازم است.» (بیانات در دیدار مسئولان نهضت سود آموزی، ۱۳۸۰/۱۰/۶).

در اندیشه رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته)، عمل به قرآن، اساس و محور احیاء قرآن است و مسئله به تلاوت و خواندن و حفظ کردن ختم نمی‌شود - که به آن اعتقاد داریم -، بلکه معتقدیم باید به قرآن عمل کنیم...، احیاء قرآن، عمل به قرآن و گرامیداشت قرآن این است (بیانات در دیدار قاریان شرکت‌کننده در بیست و سومین مسابقات بین‌المللی قرآن، ۱۳۸۵/۷/۴).

بررسی و تحلیل

عمل به مفاهیم و معارف قرآن در آیات قرآن، دستورات اولیاء و انبیاء الهی و بزرگان دین مورد تأکید قرار گرفته است. قرآن کریم محور همه دستورات الهی بندگان است و فقط مخصوص مسائل عبادی نبوده، بلکه در تمامی امور زندگی از مسائل اجتماعی - سیاسی مربوط به مسلمانان را در آیات متعددی بیان کرده است. بر اساس آیات شریفه قرآن، قرائت و تلاوت در کنار عمل به قرآن معنی شده است.

چنانچه قرآن می فرماید: ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ (بقره/ ۱۲۱)؛ «کسانی که کتاب [الهی] به آنها داده‌ایم [و] آن را چنان که شایسته آن است می خوانند [و پیروی می کنند] ایشانند که بدان ایمان می آورند.» حق تلاوته در روایات به عمل به مضامین قرآن تفسیر شده است (ابن ورام، مجموعه ورام، ۱۴۱۰: ۲/ ۲۳۶؛ دیلمی، إرشاد القلوب إلى الصواب، ۱۴۱۲: ۱/ ۷۸؛ بحرانی، البرهان فی تفسیر القرآن، ۱۴۱۵: ۱/ ۳۱۶، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّادِقِ عليه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ قَالَ يَرْتَلُونَ آيَاتِهِ وَيَتَفَهَّمُونَ مَعَانِيَهُ وَيَعْمَلُونَ بِأَحْكَامِهِ وَيَرْجُونَ وَعْدَهُ وَيَخْشَوْنَ عَذَابَهُ وَيَتَمَثَّلُونَ قِصَصَهُ وَيَعْتَبِرُونَ أَمْثَالَهُ وَيَأْتُونَ أَوْامِرَهُ وَيَجْتَنِبُونَ نَوَاهِيَهُ مَا هُوَ وَاللَّهِ بِحِفْظِ آيَاتِهِ وَسُرْدِ حُرُوفِهِ وَتِلَاوَةِ سُورِهِ وَدَرْسِ أَعْشَارِهِ وَأَحْمَاسِيهِ حَفِظُوا حُرُوفَهُ وَأَضَاعُوا حُدُودَهُ).

سفارش امام علی عليه السلام در آخرین وصیتی که مشهور به «الله الله» است، می فرماید: «وَاللَّهِ اللَّهُ فِي الْقُرْآنِ، لَا يَسْبِقُكُمْ إِلَى الْعَمَلِ بِهِ غَيْرُكُمْ» (هلالی، کتاب سلیم بن قیس الهلالی، ۱۴۰۵: ۲/ ۹۲۶؛ شریف رضی، نهج البلاغه، ۱۴۱۴: ۴۲۲)؛ «به شما درباره قرآن توصیه می کنم، نباید دیگران در عمل کردن به قرآن بر شما پیشی گیرند.»

در روایت دیگری از امام صادق عليه السلام آمده است که اهمیت حفظ قرآن در کنار عمل کردن به آن دارای درجات عالی است (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷: ج ۲/ ۶۰۳؛ الْحَافِظُ لِلْقُرْآنِ الْعَامِلُ بِهِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ)؛ همچنین عمل نکردن به قرآن در کنار انس ظاهری و تلاوت آن که مستلزم غضب الهی است (دیلمی، أعلام الدین فی صفات المؤمنین، ۱۴۰۸: ۴۱۲؛ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَ لَمْ يَعْمَلْ بِهِ وَ آثَرَ عَلَيْهِ غَيْرَهُ حُبُّ الدُّنْيَا وَ زِينَتُهَا اسْتَوْجَبَ سَخَطَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ»؛ «کسی که قرآن را بیاموزد و به آن عمل نکند و دنیا و زینت آن را بر قرآن ترجیح دهد، سزاوار خشم خدا است.» در برخی از روایات نیز نسیان و فراموشی در کنار حفظ و قرائت قرآن مذمت شده است (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷: ۲/ ۶۰۷-۶۰۹، بَابُ مَنْ حَفِظَ الْقُرْآنَ ثُمَّ نَسِيَ)؛ که می توان آن را به بی توجهی به جنبه هدایتی و فراموشی عملی مفاهیم قرآن تفسیر کرد.

۹. بهره‌مندی از هدایت قرآن

مهمترین و یکی از اصلی‌ترین راهکارهای انس با قرآن، قرار گرفتن در مسیر هدایت و بهره‌مندی از آن است. رهبر معظم انقلاب (دامت برکاته) نتیجه انس با قرآن را بهره‌مندی از هدایت قرآن می‌داند. باید در علم رسوخ پیدا کرد و این به برکت انس طولانی و بلندمدت با قرآن برای انسان پیش می‌آید و

هدایت قرآنی شامل حال انسان می‌شود (بیانات در دیدار با دانش‌آموزان استعدادهای درخشان، ۱۳۸۲/۰۴/۲۵)؛ انس و توجه به معانی قرآن باعث هدایت انسان می‌شود (بیانات در مراسم جشن تکلیف دانش‌آموزان، ۱۳۹۵/۰۹/۲۳).

به عقیده معظم له، دین پیامبر اکرم (ص) و هدایت او همراه ما است. اگر از این نور تبعیت کنیم، اگر مشمول این تعبیر قرآنی باشیم که ﴿وَاتَّبِعُوا التَّوْرَ الَّتِي أَنْزَلَ مَعَهُ﴾ (اعراف/ ۱۵۷)؛ آن وقت نتیجه‌اش این است که «أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»؛ تبعیت از هدایت الهی و نوری که او آورد که این نور، قرآن است و قرآن کتاب هدایت و کتاب نور است (بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، ۱۳۹۷/۰۹/۰۴).

در اندیشه مقام معظم رهبری (دامت برکاته)، هدایت قرآنی توفیقی الهی است که در صورت بهره‌مندی از آن باید شاکر این نعمت الهی شد که خدای متعال اراده کرده شما را هدایت کند (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در سی‌ویکمین دوره‌ی مسابقات بین‌المللی، ۱۳۹۳/۰۳/۱۳).

معظم له توصیه به دل سپردن به قرآن کرده و اگر دل‌هایمان را ظرف پذیرنده‌ی باران رحمت قرآن و باران هدایت قرآن قرار بدهیم، اگر دل را به قرآن بسپاریم، برایمان راحت می‌شود. مقاصد شخصی، اغراض شخصی، منافع مادی، قدرت‌طلبی، پول‌طلبی، رفیق‌بازی، این‌ها موجب نخواهد شد که انسان این توصیه‌ی قرآنی و هدایت قرآنی را فراموش کند؛ از دست بدهد؛ پشت سر بیندازد (بیانات در جمع قاریان قرآن در روز اول ماه رمضان، ۱۳۸۸/۰۵/۳۱).

به عقیده مقام معظم رهبری (دامت برکاته) در منطق اسلام، اداره‌ی امور مردم و جامعه، با هدایت انوار قرآنی و احکام الهی است. هدایت قرآن، فهم و تبیین قرآن در هدایت عمومی جامعه و همچنین در هدایت فردی و کمال فردی هر شخص دارای تأثیر بسزائی است؛ یعنی در جامعه اسلامی اگر مردم با قرآن آشنا شده و انس بگیرند و از راهنمایی‌های قرآن استفاده کنند، هم در حرکت عمومی جامعه به سوی اهداف اسلامی کمک خواهد شد و هم هر فردی به خودی خود در درون خود به آن کمال که اسلام برای شخص مسلمان معین کرده، نزدیکتر خواهد شد و از هدایت قرآنی بهره خواهد گرفت. این هدایت قرآنی همان چیزی است که در قرآن بر روی آن زیاد تکیه شده است (بیانات در جلسه اول تفسیر سوره حمد، ۱۳۶۹/۱۲/۱۵).

قرآن کریم دربردارنده برنامه هدایتی است که خود هدایت‌گر است و از گزند هرگونه جهل، خطا،

سهو و نسیان محفوظ است و از آسیب تخلف یا اختلاف نیز محفوظ خواهد بود: ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ﴾ (فصلت/ ۴۲)؛ «هیچ باطلی نه از پیش رو و نه از پشت سر به سراغ آن نمی آید.» قرآن به منظور هدایت همه‌ی انسان‌ها نازل شده است، ﴿هُدًى لِلنَّاسِ﴾ (بقره/ ۱۸۵)؛ قرآن هدایت برای مردم است.» گرچه گروه خاص از آن بهره‌مند می‌شوند... ﴿هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (بقره/ ۲)؛ هدایت‌گر متقین است.» و چون از تمام علّت‌های بزرگواری برخوردار است، نحوه‌ی رهبری آن بهترین انحاء هدایت است، به طوری که رهنمائی از آن بهتر، میسر و متصور نخواهد بود: ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْسَمُ﴾ (اسراء/ ۹)؛ این قرآن به راهی که استوارترین راه‌هاست هدایت می‌کند.»

نتیجه

انس با قرآن در اندیشه مقام معظم رهبری (دامت برکاته) عبارت است از: مجموعه به هم پیوسته‌ای از قرائت، حفظ، تعلیم، تعلم، فهمة تدبر و عمل به قرآن است که در صورتی تحقق کامل می‌یابد که به عمل به قرآن ختم شود و آثار علمی و عملی خود را بر فرد و جامعه بگذارد که مهمترین اثر آن طمانینه و آرامش شخصی و اجتماعی است.

راهکارهای انس با قرآن در اندیشه مقام معظم رهبری (دامت برکاته) که غالباً برگرفته از آیات قرآن و روایات معصومین علیهم‌السلام است، در بردارنده مراحل از اعمال و رفتارهایی است که با انجام دادن آن انس به معنای واقعی کلمه با قرآن تحقق می‌یابد. مراحل انس با قرآن کریم در اندیشه مقام معظم رهبری را می‌توان به امور متعددی منسوب دانست. مراحل مانند تلاوت قرآن، نگاه کردن به قرآن، استماع تلاوت قرآن، حفظ قرآن، ترجمه قرآن، تدبر در قرآن، مخاطب قرآن قرار گرفتن، عمل به قرآن و بهره‌مندی از هدایت قرآن. وقتی چنین فرایندی در انس با کلام الهی رعایت شود، فرد و جامعه به انس با قرآن دست خواهند یافت و جامعه اسلامی به اندازه وسعت وجودی خود به سوی قرآن گرایش خواهند یافت.

منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه محمدعلی رضایی اصفهانی و جمعی از اساتید جامعه المصطفی، انتشارات المصطفی، قم: چاپ دوم، ۱۳۸۸.
۲. ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبة الله، شرح نهج البلاغة لابن ابی الحدید، مكتبة آية الله المرعشي النجفي، قم: ۱۴۰۴ ق.
۳. ابن اثیر، عزالدین علی، الكامل فی التاريخ، ترجمه: عباس خلیلی، تصحیح: دکتر مهبیار خلیلی، انتشارات مؤسسه مطبوعاتی علمی، تهران: ۱۳۶۸.
۴. ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی، الأمالی، کتابچی، تهران: چاپ ششم، ۱۳۷۶ ش.
۵. بحرانی، سید هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، البعثة، قم: ۱۴۱۵ ق.
۶. بخاری، ابو عبد الله محمد بن اسماعیل، صحیح بخاری، دار احیاء التراث العربی، بیروت: ۱۴۰۰ ق.
۷. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم (مجموعه من کلمات و حکم الإمام علی علیه السلام)، دار الكتاب الإسلامی، قم: چاپ دوم، ۱۴۱۰ ق.
۸. جوادی آملی، عبدالله، «خاتمیت پیامبر اسلام»، نشریه پاسدار اسلام، قم: ۱۳۸۲.
۹. —، تفسیر موضوعی قرآن کریم، مبادئ اخلاق در قرآن، اسراء، قم: ۱۳۸۷.
۱۰. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، مؤسسة آل البيت علیه، قم: ۱۴۰۹ ق.
۱۱. حسن بن علی العسکری علیه السلام، امام یازدهم، التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسکری علیه السلام، مدرسة الإمام المهدي (عج)، قم: ۱۴۰۹ ق.
۱۲. دهنخدا، علی اکبر، لغت نامه دهنخدا، دانشگاه تهران، تهران: چاپ دوم، ۱۳۷۷ ش.
۱۳. دیلمی، حسن بن محمد، إرشاد القلوب إلى الصواب، الشریف الرضی، قم: ۱۴۱۲ ق.
۱۴. —، أعلام الدین فی صفات المؤمنین، مؤسسة آل البيت عليهم السلام، قم: ۱۴۰۸ ق.
۱۵. سیوطی، جلال الدین، الجامع الصّغیر، دار الفكر للطباعة و النشر و التوزیع، بیروت: ۱۴۲۹.
۱۶. شریف رضی، محمد بن حسین، نهج البلاغة، تصحیح: صبحی صالح، هجرت، قم: ۱۴۱۴ ق.
۱۷. شعیری، محمد بن محمد، جامع الأخبار، مطبعة حیدریة، نجف: بی تا.

۱۸. صافی، لطف‌الله، امان الامة من الضلال و الاختلاف، راسخون، قم: ۱۳۸۰.
۱۹. طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، دفتر انتشارات اسلامی، قم: ۱۴۱۷ق.
۲۰. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ناصر خسرو، تهران: ۱۳۷۲ ش.
۲۱. علی بن الحسین، امام چهارم، الصحیفه السجادیه، کارآفرینان فرهنگ و هنر، تهران: چاپ دوم، ۱۳۸۷ ش.
۲۲. فدایی اصفهانی، مرتضی، انتظارت و مطالبات رهبری از قرآن پژوهان و فعالان قرآنی» مجله قرآنی کوثر، شماره ۵۹، بهار ۱۳۹۶.
۲۳. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، دارالکتب الإسلامیة، تهران: چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۲۴. متقی هندی، علی بن حسام الدین، کنز العمال، تصحیح: محمود عمر منیاطی، دار الکتب العلمیة بیروت: ۱۴۱۹.
۲۵. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران: ۱۳۶۰.
۲۶. موسوی نیا، سید مهدی، جلیلیان، سعید، مراحل انس با قرآن در تحقق جامعه قرآنی از نگاه مقام معظم رهبری»، رشد آموزش قرآن و معارف اسلامی، دوره سی و دوم، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۸.
۲۷. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، مؤسسة آل البيت علیه، قم: ۱۴۰۸ق.
۲۸. ورام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی، تنبیه الخواطر و نزهة النواظر (مجموعه ورام)، مکتبه فقیه، قم: ۱۴۱۰ق.
۲۹. هلالی، سلیم بن قیس، کتاب سلیم بن قیس الهلالی، الهادی، قم: ۱۴۰۵ق.
۳۰. بخش فارسی بیانات پایگاه اینترنتی مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، به آدرس <https://farsi.khamenei.ir/speech-topic?npt=-۱>

References

۱. The Holy Quran, Translated by Muhammad Ali Rezaei Isfahani and A Group of Professors of Al-Mustafa University, Al-Mustafa Publications, Qom: ۲nd Edition, ۲۰۰۹.
۲. Ali bin al-Hossein, The Fourth Imam, Al-Sahifah al-Sajadiyyah (The Psalms of Islam), Entrepreneurs of Culture and Art, Tehran: ۲nd Edition, ۲۰۰۸.
۳. Bahrani, Seyyed Hashim, Al-Burhan fi Tafsir fl-Quran (A Demonstration on the Exegesis of Quran), Al-Be'athat, Qom: ۱۴۱۵ AH.
۴. Bukhari, Abu Abdullah Muhammad bin Ismail, Sahih Bukhari, Dar Ihya al-Turath al-Arabi, Beirut: ۱۴۰۰ AH.
۵. Daylami, Hassan bin Muhammad, The Guidance of Hearts to the Righteous, Al-Sharif al-Radhi, Qom: ۱۴۱۲ AH.
۶. Daylami, Hassan bin Muhammad, The Signs of Religion in Believers' Characteristics, Alul Bayt Foundation, Qom, ۱۴۰۸ AH.
۷. Dekhoda, Ali Akbar, Dekhoda's Dictionary, University of Tehran, Tehran: ۲nd Edition, ۱۹۹۸.
۸. Fadaie Isfahani, Murtaza, "Expectations and Demands of the Supreme Leader from Quranic Scholars and Quranic Activists", Kawsar Quranic Magazine, No. ۵۹, Spring ۲۰۱۷.
۹. Hassan bin Ali al-Askari (A.S), The Eleventh Imam, The Commentary Attributed to Imam al-Hassan al-Askari (A.S), Madrasah Imam al-Mahdi (A.S), Qom: ۱۴۰۹ AH.
۱۰. Hilali, Salim bin Qais, Book of Salim bin Qais al-Hilali, Al-Hadi, Qom: ۱۴۰۵ AH.
۱۱. Hurr Amili Muhammad bin Hassan, Wasail al-Shiah, Alul Bayt Foundation, Qom: ۱۴۰۹ AH.
۱۲. Ibn Abi al-Hadid, Abd al-Hamid bin Hibatullah, Commentary on Nahj al-Balaghah Known as Sharh Ibn Abi al-Hadid, Library of Ayatollah Al-Mara'shi Al-Najafi, Qom: ۱۴۰۴ AH.

۱۳. Ibn Athir, Izz al-Din Ali, Al-Kamil fi al-Tarikh, Translated by Abbas Khalili, Edited by Dr. Mahyar Khalili, Scientific Press Institute Publications, Tehran: ۱۹۸۹.
۱۴. Ibn Babawayh (Saduq), Muhammad bin Ali, Al-Amali (Dictations), Ketabchi, Tehran: ۶th Edition, ۱۹۹۷.
۱۵. Javadi Amoli, Abdullah, "The Finality of the Prophet of Islam", Pasdar Islam Magazine, Qom: ۲۰۰۳.
۱۶. Javadi Amoli, The Thematic Interpretation of the Holy Quran, Principles of Ethics in the Quran, Esra ' , Qom: ۲۰۰۸.
۱۷. Kulayni, Muhammad bin Ya'qub bin Ishaq, Al-Kafi, Dar al-Kutub al-Islamiyyah, Tehran: ۴th Edition, ۱۴۰۷ AH.
۱۸. Mottaqi Hindi, Ali bin Hussam al-Din, Kanz al-Ummal (The Treasure of the Doers), Edited by Mahmoud Umar Maniati, Dar al-Kutub al-Ilamiyyah, Beirut: ۱۴۱۹.
۱۹. Mousavinia, Seyyed Mehdi, Jalilian, Saeed, "The Stages of Familiarity with the Quran in the Realization of the Quranic Society from the Perspective of the Supreme Leader", The Growth of Quranic Education and Islamic Sciences, Volume ۳۲, Number ۲, Winter ۲۰۰۹.
۲۰. Mustafavi, Hassan, Al-Tahqiq fi Kalimat al-Quran al-Karim (Research on the Words of the Holy Quran), Book Translation and Publishing Company, Tehran: ۱۹۸۱.
۲۱. Nouri, Hossein bin Muhammad Ta, Mustadrak al-Wasail wa Mustanbat al-Masa'il, Alul Bayt Foundation, Qom: ۱۴۰۸ AH.
۲۲. Safi, Lutfullah, Aman al-Ummah min al-Dhalal wa al-Ikhtilaf (The Safeguard of Ummah from Misguidance and Dispute), Rasikhoon, Qom: ۲۰۰۱.
۲۳. Sharif Razi, Muhammad bin Hossein, Nahj al-Balaghah, Edited by Subhi Salih, Hijrat, Qom: ۱۴۱۴ AH.
۲۴. Sho'ayri, Muhammad bin Muhammad, Jame' al-Akhbar (Collection of Narrations), Haidariyyah Press, Najaf: n.d.
۲۵. Suyuti, Jalal al-Din, Al-Jame' al-Saghir, Dar Al-Fikr for Printing, Publishing and Distribution, Beirut: ۱۴۲۹.

۲۶. Tabarsi, Fadhl Ibn Hassan, Majma' al-Bayan fi Tafsir al-Quran (The Confluence of Expressions in the Exegesis of Quran), Naser Khosrow, Tehran: ۱۹۹۳.
۲۷. Tabatabai, Seyyed Muhammad Hossein, Al-Mizan fi Tafsir al-Quran, Islamic Publications Office, Qom: ۱۴۱۷ AH.
۲۸. Tamimi Amadi, Abd al-Wahd bin Muhammad, Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim (Collection of Words and Golden Sayings of Imam Ali (as)), Dar al-Kitab al-Islami, Qom: ۲nd Edition, ۱۴۱۰ AH.
۲۹. The Persian Section of the Statements of the Website of the Supreme Leader Ayatullah Khamenei, at <https://farsi.khamenei.ir/speech-topic?npt=-۱>
۳۰. Warram bin Abi Firas, Mas'ud bin Isa, Tanbih al-Khawatir wa Nuzhah al-Nawazir (Waram's Collection), Maktabah al-Faqih, Qom: ۱۴۱۰ AH.